

Олександр Соколовський¹

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА УГОРЩИНИ: РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

Анотація. Важливу роль у розвитку відносин України та Угорщини відіграє транскордонна співпраця, яка є одним із ключових напрямів інтеграції України в європейські структури. Основними сферами транскордонного співробітництва є розвиток прикордонної інфраструктури, туризм, екологія, боротьба зі злочинністю, культура. Особлива увага приділяється дослідженню ролі національних меншин у розвитку транскордонної співпраці України та Угорщини, адже більше 150 тисяч угорців України компактно проживають у прикордонному регіоні. Підтримка національних меншин у рамках транскордонної співпраці є надзвичайно важливою, зокрема, відбувається координація дій діяльності органів місцевої влади щодо забезпечення прав української національної меншини в Угорщині та угорської національної меншини в Україні, співпраця національних товариств, освітніх закладів. В рамках транскордонної співпраці реалізовано низку спільних проєктів щодо підтримки національних меншин, збереження і розвитку їхньої етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності.

Ключові слова: транскордонна співпраця, Україна, Угорщина, національні меншини, угорська національна меншина в Україні, українська національна меншина в Угорщині, Східне партнерство, ЄС.

CROSS-BORDER COOPERATION BETWEEN UKRAINE AND HUNGARY: THE ROLE OF NATIONAL MINORITIES

Summary. An important role in the development of relations between Ukraine and Hungary is played by cross-border cooperation, which is one of the key areas of Ukraine's integration into the European structure. Particular attention is paid to the study of the role of national minorities

¹ Соколовський Олександр, аспірант кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка»; oleksandr.b.sokolovskyi@lpnu.ua

The formation and peculiarities of the implementation of the European Union's Eastern policy

in the development of cross-border cooperation between Ukraine and Hungary, as more than 150,000 Hungarians in Ukraine live compactly in the border region. The development of national minorities in cross-border cooperation is extremely important, in particular, there is coordination of local government activities to ensure the rights of the Ukrainian national minority in Hungary and the Hungarian national minority in Ukraine, cooperation of national societies and educational institutions. Within the framework of cross-border cooperation, a number of joint projects have been implemented to support national minorities, preserve and develop their ethnic, cultural, linguistic and religious identity.

Key words: *cross-border cooperation, Ukraine, Hungary, national minorities, Hungarian national minority in Ukraine, Ukrainian national minority in Hungary, Eastern Partnership, EU.*

Вступ. Транскордонна співпраця України та Угорщини є важливою складовою частиною міждержавних відносин, її розвиток та перспективи зумовлені історичними та культурними зв'язками, наявністю чисельної угорської меншини в Україні та української в Угорщині, вигідним географічним розташуванням. Хоча політичні відносини між Україною та Угорщиною є доволі напруженими, Угорщина підтримує євроінтеграцію України і розвиває транскордонну співпрацю. Після вступу Угорщини до ЄС відбувається реалізація багатьох спільних проєктів, які спрямовані на розвиток прикордонної інфраструктури, обмін досвідом місцевої влади та громадських організацій, співпрацю національних товариств.

Серед дослідників українсько-угорської транскордонної співпраці варто виділити таких українських науковців, як С. Мітряєва, Ю. Остапець, І. Скиба, М. Товт, Д. Ткач та ін. На початку XXI ст. кількість наукових досліджень, які розкривають особливості українсько-угорської транскордонної співпраці, зростає, зокрема, аналізується етнополітичний компонент відносин України та Угорщини.

Транскордонна співпраця України та Угорщини реалізується на міжрегіональному рівні, співпраці органів місцевого самоврядування, а також на рівні єврорегіонів. Важливим інструментом для розвитку співробітництва є діяльність міжурядової українсько-угорської Комісії з питань прикордонного співробітництва (започаткована 2006 р.). Також укладено низку угод про співпрацю, зокрема, між Закарпатською обласною радою та Загальними Зборами області Саболч-Сатмар-Берег, на основі якої щорічно приймається спільна Програма розвитку транскордонного співробітництва; Угода про співробітництво між Закарпатською обласною радою та Боршод-Абадуй-Земплен медье

Угорської Республіки; Угода між Закарпатською обласною радою та Міністерством закордонних справ Угорщини про співпрацю у виконанні проєктів розвитку, що здійснюються у рамках Східного партнерства, та ін. Також на Закарпатті створено Об'єднання органів самоврядування прикордонних місцевостей Закарпаття, представники якого розробляють та реалізують спільні проєкти.

Закарпатська область має вигідне географічне та економічне розташування на перетині кордонів з Угорщиною, Словаччиною, Польщею та Румунією; наявність потужного транспортного вузла Чоп–Мукачево, Батьєво–Ужгород (залізниця, автомагістралі, повітряний транспорт).

Сільське господарство становить 28% ВВП області, а частка промисловості – переважно деревообробної, харчової та легкої промисловості, машинобудування та металообробки – близько 50%. Туризм становить лише 5% ВВП області. Закарпаття належить до економічно менш розвинених областей України, має соціальні проблеми, зокрема, рівень безробіття є одним із найвищих серед регіонів України. Реальне безробіття значно вище за офіційні дані. Заробітна плата також нижча за середню по країні. Все це свідчить про те, що вирішальне значення набули інші можливості, що виходять за рамки легальної економіки. Нелегальна торгівля та нелегальна трудова міграція є найпоширенішими способами заробітку. До всіх цих проблем часто додаються економічні та соціальні наслідки частих повеней².

У Закарпатській області функціонує 13 угорських національно-культурних товариств, які щорічно реалізують проєкти з підтримки розвитку угорської національної меншини.

Включення Угорщини до Європейського Союзу відкрило нові можливості для транскордонного співробітництва, оскільки українсько-угорський кордон довжиною 136,7 км став зовнішнім кордоном ЄС, який контролюється відповідно до високих стандартів шенгенського прикордонного режиму³.

² Bozhuk T., Buchko Z. Cross-Border Ukrainian-Hungarian Cooperation in the Sphere of Tourism. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*, 1. 2018. URL: <https://geology-dnu.dp.ua/index.php/GG/article/view/493>.

³ Kochańska E., Pieriegud J. Cross-border cooperation in the framework of the European neighbourhood policy: The Eastern Partnership and Russia. 2014. Lodz : Pro-Akademia. URL: https://www.proakademia.eu/gfx/baza_wiedzy/186/cross-border_eu_enp_russia.pdf.

Науковці часто зазначають, що інтерес Угорщини щодо України у сучасний період можна розглядати крізь призму добробуту угорської меншини на Закарпатті, підтримки її інтеграції в євроатлантичні структури⁴.

Щодо розвитку культурної співпраці, то Угорщина фінансує угорський драматичний театр у місті Берегово, який щорічно проводить угорсько-український фестиваль вистав, на яких показують вітчизняні та угорські театральні вистави⁵.

Намір підтримувати та захищати етнічних угорців, які проживають за межами Угорщини, та зберегти інтелектуальну та духовну єдність нації був наріжним каменем зовнішньої політики угорського уряду з моменту повернення до влади у 2010 році партії «Фідес» і знайшов своє відображення в новій конституції 2011 року. Основною метою є сприяння розвитку угорських громад шляхом надання фінансової підтримки для розвитку освіти, культури, інфраструктурних проєктів і, не в останню чергу, реалізація програм економічного розвитку. Підтримка прагнень до автономії (за поваги суверенітету сусідніх держав) отримала більший акцент у політиці Угорщини, оскільки це вважалося найкращим способом забезпечення добробуту угорських громад. Іншим аспектом є полегшення видачі угорських паспортів угорцям, які проживають в інших країнах, для створення символічної єдності нації. Хоча саме ця політика стає на заваді добросусідським відносинам з іншими країнами.

У фінансовому плані значна частка угорських субсидій йде на освіту. Мета полягає в тому, щоб етнічні угорці могли користуватися рідною мовою. Через угорську меншість Будапешт завжди приділятиме особливу увагу Україні, і Україна має скористатися цим, позиціонуючи регіон як міст, який може об'єднати Україну з Угорщиною. На Закарпатті Угорщина підтримує всі рівні угорськомовних навчальних

⁴ Zsuzsa L. Hungarian-Ukrainian Cross-border Cooperation with Special Regard to Carpathian Euroregion and Economic Relations. Batory Foundation. 2003. URL: <https://www.batory.org.pl/doc/11.pdf>.

⁵ В угорському театрі в Берегові вперше показали виставу з українськими субтитрами. *Mukachevo.net*. 2021. URL: <http://www.mukachevo.net/ua/news/view/2553348>.

закладів. Таким чином, Будапешт фінансує діяльність Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II, національно визнаного вищого навчального закладу, який розташований у Берегові, Україна. Більше того, Угорщина надає значне фінансування на утримання та розвиток інфраструктури цих закладів і підтримує вчителів, батьків, які віддають своїх дітей до угорськомовних шкіл, і медичних працівників за рахунок прямих субсидій. У 2015 році під час літніх канікул в Угорщині влаштували близько 3000 закарпатських дітей. Проте ініціативність Угорщини не сприймається вкрай позитивно державами-сусідами. Суперечки щодо освіти меншин тривають щонайменше десять років. Вона ґрунтується на відсутності гнучкості в українській системі освіти щодо адаптації викладання до потреб угорськомовної молоді та загального недофінансування угорських закладів.

Будапешт також прагне знайти шляхи підтримки угорських підприємців на Закарпатті та розвивати місцеву економіку. Таким чином, вона започаткувала Програму економічного розвитку регіону, орієнтовану переважно на підприємства сільського господарства та туризму.

Що стосується Закарпаття, то з 2010 року Будапешт налагодив тіснішу співпрацю та виділив фінансові ресурси Закарпатській угорській культурній асоціації (KMKSZ), що ще більше загостило тривалий конфлікт партії з Угорською демократичною федерацією в Україні (UMDSZ). Проте перед муніципальними виборами у жовтні 2015 року Будапешт розпочав кампанію, щоб переконати дві угорські партії подолати свої суперечки та створити спільний партійний список, щоб гарантувати представництво Угорщини в місцевому врядуванні⁶.

З червня 2016 року уряд Угорщини оголосив про запуск масштабної програми економічного розвитку Закарпаття, побудованої за зразком програми, наданої перед цим Воєводині Сербії з бюджетом близько 160 мільйонів євро. Програма спрямована на надання фінансової допомоги сільському господарству та туризму, а також на підтримку

⁶ Eross A., Kovaly K., Tatrai P. (2016). Effects of the Ukrainian Crisis in Transcarpathia: the Hungarian Perspective. Centre of migration research. 2016. URL: <https://www.migracje.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2016/11/WP92150.pdf>.

розвитку бізнесу угорській спільноті на Закарпатті. Програма задумана як спосіб вирішення головної проблеми, яка не дає місцевим підприємцям розширити свій бізнес, а це відсутність фінансових ресурсів та доступу до кредитів. Українському бізнесу буде дозволено подавати заявки на фінансування у партнерстві з угорськими компаніями. Що стосується передумов ініціативи, то ідея та мотивація програми базуються на Плані економічного розвитку Егана Еде, який було розроблено спільно Угорською демократичною федерацією в Україні та іншими закарпатськими бізнес-асоціаціями та організаціями⁷.

Покращення транскордонної торгівлі та інфраструктури є провідною темою українсько-угорських двосторонніх відносин. Хоча фокусування виключно на прикордонному регіоні двох країн може поставити під загрозу інші питання порядку денного, це не означає, що такі нагальні теми, як будівництво нових пунктів пропуску, автомагістралей та транспортних вузлів, слід ігнорувати. Навпаки, покращення транскордонного співробітництва може і повинно відкрити нові можливості для інших сфер, таких як торгівля природними ресурсами та експорт електроенергії з України.

Нині є декілька спільних проєктів щодо створення додаткових пунктів пропуску через кордон та розвитку системи залізничного транспорту. На угорській стороні добудовано пункт пропуску Надьгод – Велика Палад. Зобов'язання України побудувати свою ділянку дороги було призупинено через брак ресурсів. Інший пункт пропуску Берегсурань – Лужанка буде модернізовано для розміщення вантажного транспорту, і Угорщина працює на своїй ділянці автодороги, яка з'єднає село Берегсурань (ця дорога є частиною Трієст–Любляна–Будапешт–Київ). Розпочалися переговори про будівництво об'їзної дороги навколо Берегова для протидії шкідливому впливу вантажних перевезень, обсяги яких передбачувано зростатимуть. Основною перешкодою для реалізації цих проєктів є криза, з якою стикається українська економіка, і, як наслідок, брак фінансових ресурсів.

⁷ Medynskyi I., Kapcsos B. (2016). Foreign policy audit: Ukraine-Hungary. New Europe Center. URL: http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/Aud_Ukr_Hung_01_44_eng.pdf.

Аналізуючи основні цілі перетину кордону в українсько-угорській прикордонній зоні, як правило, можна виділити три основні цілі: а) покупки, б) діяльність, що пов'язана з життєдіяльністю, тобто переважно дрібний торговий бізнес або транспортні послуги, та с) відвідування родичів чи друзів. Якщо перші два характерні переважно для закарпатців, то третій процес характерний для людей, які проживають в Угорщині, які здебільшого є закарпатцями, які переселилися в 1990-х роках. Українсько-угорський шопінг-туризм був асиметричним до кінця 2000-х років: набагато більша частка угорців їздила здійснювати покупки в Україну (три чверті поїздок), ніж українців до Угорщини, через маржу між продуктами двох країн і обмінний курс між форинтами та гривнями, хоча на сьогодні ця ситуація дещо вирівнялась⁸.

Незважаючи на прихильність і бажання угорської сторони, реалізація цих ініціатив може бути відкладена до відновлення української економіки. Крім того, угода Києва з Міжнародним валютним фондом щодо програми допомоги ще більше обмежує можливості України, оскільки угода не дозволяє українській державі надавати фінансові гарантії, що є вимогою угорського державного Ексімбанку для надання фінансування⁹.

Провідна роль у цій сфері співробітництва відведена Спільному міжурядовому комітету з питань транскордонного співробітництва. На жаль, на поточний рівень залучення впливає нестача ресурсів в Україні. Декілька наявних проєктів зі створення нових пунктів пропуску угорська сторона завершила, але для подальшого розвитку на Закарпатті потрібні додаткові інвестиції. Окрім транспортної тематики, екологія залишається пріоритетом у світлі захисту басейну річки Тиса від повеней та промислового забруднення. Як один з успішних прикладів слід назвати українсько-угорську водну співпрацю. Вона була започаткована два десятиліття тому, основною метою якої є вироблення спільної концепції

⁸ Бреза І. Демонізувати ситуацію не варто, але деякі поступки Будапешту є – експерти про «угорський район» Закарпаття. *Радіо Свобода*. 2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zakarpattya-uhorske-pytannya/30667873.html>.

⁹ Lačný M. *The EU-Ukraine Association Agreement and Its Impacts on CrossBorder Cooperation*. Cambridge Scholars Publishing. 2021. URL: <https://www.cambridgescholars.com/resources/pdfs/978-1-5275-7220-1-sample.pdf>.

запобігання повеням, і впроваджено в рамках Стратегії Дунайського регіону¹⁰.

Наступний спільний проєкт «Дунайська транснаціональна програма» (2014–2020) створений як результат Стратегії Дунайського регіону за участю чотирьох західних регіонів України (включаючи Закарпаття). Крім того, в рамках Програми транскордонного співробітництва Угорщина–Словаччина–Румунія–Україна ЄІСП на 2007–2013 рр. були організовані спільні екологічні програми запобігання повеням, а також фестивалі та конференції «доброго сусідства»¹¹.

Із січня 2002 року уряд Угорщини започаткував нову ініціативу щодо підтримки угорських меншин, які проживають за кордоном. Закон про «Угорців, які живуть у сусідніх країнах» гарантує особливі права етнічним угорцям, які проживають за кордоном Угорщини. Можливості, які надаються власникам угорських карток, включають (окрім медичних, освітніх, культурних та туристичних переваг) можливість тримісячної легальної роботи на території Угорщини.

У 2010 році Угорщина пом'якшила вимоги щодо отримання громадянства; тепер вони містять свідчення угорського походження та знання угорської мови. Хоча нове законодавство викликало негативну реакцію з боку сусідніх держав зі значною кількістю угорських меншин. Офіційної статистики щодо того, скільки із 150 000 закарпатських угорців подали заявки та отримали другий паспорт, немає, але ця цифра може перевищувати 50%. Офіційна позиція України щодо подвійного громадянства є доволі негативною і карається штрафом. Разом із тим для угорців, які проживають в Україні, володіння угорськими паспортами дозволяло їм користуватися перевагами Шенгенської зони та голосувати на виборах в Угорщині. Останнє положення є певною перевагою для правлячої партії «Фідес» та її лідера Віктора Орбана, який відкрито виступає за отримання етнічними угорцями другого громадянства.

Україна вислала угорського консула в Берегові після того, як з'ясувалося, що він роздав угорські паспорти. Своєю чергою

¹⁰ Hungary–Slovakia–Romania–Ukraine ENI Cross-border Cooperation Programme 2014–2021. 2021. URL: huskroua-cbc.eu. Отримано з: <https://huskroua-cbc.eu/about/programme-description>.

¹¹ Volkova I. Europeanization through Cross-Border cooperation: The Case of Western Ukrainian Regions. ISCTE-Instituto Universitário de Lisboa. 2019. URL: https://repositorio.iscte-iul.pt/bitstream/10071/19931/2/master_iryana_volkova.pdf.

співробітники консульства закликали нових громадян приховувати своє угорське громадянство. Угорщина також у відповідь вислала українського дипломата. Проте згодом цю ситуацію вдалось залагодити¹².

З 2021 року у розвитку транскордонного співробітництва особлива увага приділяється економічному зміцненню регіонів, зокрема, шляхом розвитку індустріальних парків, реформи децентралізації. Також було побудовано або реконструйовано 5 дитячих садків, 5 спортивних споруд та 4 школи.

На думку експертів, ефективний індустріальний парк в Україні здатний створити понад тисячу робочих місць, проте, окрім домовленостей, ініціатива так і не була розпочата¹³.

Активно також Україна й Угорщина співпрацюють у рамках програми Interreg Угорщина–Словаччина–Румунія–Україна. Програма діє до 2030 року та передбачає розвиток прикордонних територій між Україною, Угорщиною, Словаччиною та Румунією, працює у сфері популяризації місцевої культури та збереження історичної спадщини, охорони навколишнього середовища, адаптації до зміни клімату та ліквідації наслідків стихійних лих.

Програма зосереджена на таких пріоритетах, як: пропагування місцевої культури та історичної спадщини разом із туристичними особливостями; стале використання довкілля в транскордонній зоні; збереження природних ресурсів, дії щодо скорочення викидів парникових газів та забруднення річок; розвиток транспортної інфраструктури для підвищення мобільності людей і вантажів; підтримка спільних заходів щодо запобігання природним і техногенним катастрофам, а також спільних дій під час надзвичайних ситуацій; підтримка розвитку системи охорони здоров'я.

Програма охоплює 24 000 реконструйованих або модернізованих об'єктів, збільшення потенціалу щодо захисту навколишнього середовища та заходів із пом'якшення наслідків зміни клімату

¹² У Берегово українцям видають угорські паспорти під присягу та шампанське. 2018. *УКРІНФОРМ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2541093-uberegovomu-ukraincam-vidaut-ugorski-pasporti-pid-klatvu-ta-sampanske.html>

¹³ Ukraine and Hungary will strengthen cooperation in the field of regional development. 2021. Government of Ukraine. URL: <https://www.kmu.gov.ua/en/news/ukrayina-ta-ugorshchina-posilyat-spivpracyu-u-sferi-regionalnogo-rozvitku>

(на 25%), а також модернізування транспортного та інфраструктурного управління кордоном¹⁴.

Важливо відзначити й інший фактор у транскордонній співпраці, на який мало звертають уваги, а саме транскордонну безпеку. Угорщина та Україна мало приділяють цьому питанню уваги або взагалі не взаємодіють щодо вирішення цих проблем. До загальних транскордонних безпекових питань у цьому регіоні відносять таке:

- сучасний стан інфраструктури та гідротехнічних протипаводкових споруд Закарпатської області не захищає населення, промислові об'єкти та орні землі від шкідливого впливу паводків; це стосується всього регіону, що викликає необхідність спільних дій;

- управління та ефективне співробітництво у разі стихійних і техногенних катастроф, надзвичайних ситуацій, яке необхідно розвивати в прикордонному регіоні, зокрема системи прогнозування та моніторингу та співпраці у надзвичайних ситуаціях;

- зони водозбору не закінчуються на кордоні, ризики та збитки є спільними і вимагають співпраці в управлінні;

- проблеми у сфері охорони здоров'я;

- відсутність медичного та соціального страхування, логістичних приміщень («будинків-притулків») для інвалідів;

- дуже поширені проблеми контрабанди та чорного ринку¹⁵.

Через вигідне розташування Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей на кордоні з європейськими країнами регіони стикаються з багатьма проблемами нелегальної торгівлі. Порушення є у різних сферах економіки, таких як: валютний ринок, ринок землі, алкоголь, ринок палива, ринок тютюнових виробів тощо. Через політичну ситуацію в Україні, насамперед через коливання валют, обсяг торгівлі на чорному ринку та контрабанди лише збільшується.

¹⁴ Тужанський Д. Непотрібна поступка: справжні та вигадані загрози «угорського району» на Закарпатті. *Європейська правда*. 2020. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/06/12/7110984/>.

¹⁵ Tovkanets A. Cross-border cooperation between Ukraine and Slovakia and its role in development European education. Uzhorod National University. 2019. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/39225/1/Cross-border%20_cooperation_%20between_%20Ukraine%20_and_%20Slovakia.pdf.

Нестабільна економічна ситуація в регіонах стимулює зростання чорного ринку валюти. Державна прикордонна служба України та Угорщини здійснюють комплексні заходи для досягнення цілей протидії контрабанді та корупції в регіонах, проте вони є малоефективними.

Отже, транскордонна співпраця між Україною і Угорщиною розвивається доволі інтенсивно у сферах екологічних та освітніх ініціатив. Окрім цього, Угорщина та Україна спільно працюють над покращенням прикордонного руху, зокрема у покращенні інфраструктури та пришвидшенні проходження прикордонного і митного контролю між сторонами. Важливим елементом транскордонної співпраці є залучення національних меншин, які проживають у прикордонній території, що сприяє міжкультурному діалогу, зміцненню міжінституційних зв'язків. Після вступу Угорщини до ЄС співпраця стала більш активною, зросла кількість спільних проєктів та фінансування навчальних закладів, освітніх програм, наукових проєктів, стажувань для угорців Закарпаття. Розвиток українсько-угорського прикордонного регіону є важливим питанням для обох держав, зокрема, реалізація проєктів з розвитку у рамках Східного партнерства.

Список літератури

- Бреза І. Демонізувати ситуацію не варто, але деякі поступки Будапешту є – експерти про «угорський район» Закарпаття. 2020. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zakarpattya-uhorskepytannya/30667873.html>.
- В угорському театрі в Берегові вперше показали виставу з українськими субтитрами. *Mukachevo.net*. 2021. URL: <http://www.mukachevo.net/ua/news/view/2553348>.
- Тужанський Д. Непотрібна поступка: справжні та вигадані загрози «угорського району» на Закарпатті. *Європейська правда*. 2020. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/06/12/7110984/>.
- У Берегово українцям видають угорські паспорти під присягу та шампанське. *УКРІНФОРМ*. 2018. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2541093-u-beregovomu-ukraincam-vidaut-ugorski-rasporti-pid-kladvu-ta-sampanske.html>.

- Bozhuk T., Buchko Z. Cross-Border Ukrainian-Hungarian Cooperation in the Sphere of Tourism. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*. 2018. URL: <https://geology-dnu.dp.ua/index.php/GG/article/view/493>.
- Eross A., Kovaly K., Tatrai P. Effects of the Ukrainian Crisis in Transcarpathia: the Hungarian Perspective. Centre of migration research. 2016. URL: <https://www.migracje.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2016/11/WP92150.pdf>.
- Hungary–Slovakia–Romania–Ukraine. European Commission. 2021. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/EN/atlas/programmes/2014-2020/hungary/2014tc16m5cb010.
- Hungary–Slovakia–Romania–Ukraine ENI Cross-border Cooperation Programme 2014–2021. *Huskroua-cbc.eu*. 2021. URL: <https://huskroua-cbc.eu/about/programme-description>.
- Kochańska E., Pieriegud J. Cross-border cooperation in the framework of the European neighbourhood policy: The Eastern Partnership and Russia. *Pro-Akademia*. 2014. URL: https://www.proakademia.eu/gfx/baza_wiedzy/186/cross-border_eu_enp_russia.pdf.
- Lačný M. The EU-Ukraine Association Agreement and Its Impacts on CrossBorder Cooperation. Cambridge Scholars Publishing. 2021. URL: <https://www.cambridgescholars.com/resources/pdfs/978-1-5275-7220-1-sample.pdf>.
- Medynskiy I., Kapcsos B. Foreign policy audit: Ukraine–Hungary. New Europe Center. 2016. URL: http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/Aud_Ukr_Hung_01_44_eng.pdf.
- Tovkanets A. Cross-border cooperation between Ukraine and Slovakia and its role in development European education. Uzhorod National University. 2019. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/39225/1/Cross-border%20cooperation_%20between_%20Ukraine%20and_%20Slovakia.pdf.
- Ukraine and Hungary will strengthen cooperation in the field of regional development. Government of Ukraine. 2021. URL: <https://www.kmu.gov.ua/en/news/ukrayina-ta-ugorshchina-posilyat-spivpracyu-u-sferi-regionalnogo-rozvitku>.
- Volkova I. Europeanization through Cross-Border cooperation: The Case of Western Ukrainian Regions. ISCTE-Instituto Universitário de Lisboa. 2019. URL: https://repositorio.iscte-iul.pt/bitstream/10071/19931/2/master_iryana_volkova.pdf.
- Zsuzsa L. Hungarian-Ukrainian Cross-border Cooperation with Special Regard to Carpathian Euroregion and Economic Relations. Batory Foundation. 2003. URL: <https://www.batory.org.pl/doc/11.pdf>.